

İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ VƏ İQTİSADİ MƏZMUNU

Aynur Məhəmməd qızı Namazova

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dissertantı

aynur.namazova@mdu.edu.az

Xülasə

Milli iqtisadiyyatın inkişafı, ölkədə məhsul və xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin edilməsi, sosial problemlə məsələlərin həlli, dövlətin müdafiə qabiliyyətinin artırılması və s. kimi mühüm məsələlərin həllində investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi mühüm rol oynayır. Ölkədə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar, sosial-iqtisadi dəyişikliklər, infrastruktur sahələrinin inkişafı bilavasitə investisiyaların aktivliyi ilə bağlıdır. Investisiya aktivliyinin səviyyəsi makroiqtisadi inkişafı müəyyən edən başlıca amil kimi çıxış edir. Investisiya prosesinin idarə olunması ilə bağlı problemlərin həlli isə hər bir müəssisənin fəaliyyətində ən vacib məqamlardan biri sayılır. Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildə yanvarın 13-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin imzaladığı № 952 “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanun imzalanmışdır.

***Açar sözlər:** investisiya, kapital qoyuluşu, maliyyə vəsaiti, səmərə, investisiya siyasəti, real investisiya, maliyyə investisiyası, istehsal, resurs, məsrəf, əsas fondlar*

Giriş

“İnvestisiya” anlayışını müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlarda, məktəblərdə müxtəlif cür dəyərləndirirlər. İqtisadi ədəbiyyatlarda başlanğıc mərhələ kimi Avstriya iqtisadi məktəbinin nümayəndələrinin fikirlərində son faydalılıq həddi və faiz dərəcəsi nəzəriyyələrində meydana gəlmiş bildirilir. Investisiya bu günkü tələbatı ödəmək üçün onların gələcəkdə ödənilməsi ilə əvəzlənməsi kimi təsbit olunur.

Menecerin sorğu kitabında investisiya sahibkarın gəlir və ya faiz əldə etmək məqsədi ilə “uzunmüddətli kapital qoyuluşu şəklində həyata keçirdiyi məsrəflərin məcmusu” kimi təsbit olunur. Belə tərif kapital qoyuluşlarında iqtisadi məzmun kimi əvvəllər işlədilən “məsrəf” və “resurs” yanaşmalarının birləşdirilməsi kimi təsbit olunur. Məsrəf yanaşması əsas kapitalın pul şəklində dövrünün inkarına, istehsalın əsaslandırılmasına söykənir. Resurs yanaşması isə əsas fondların sadə və geniş təkrar istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş maliyyə vəsaitlərinə əsaslanır.

Qərb iqtisadi ədəbiyyatında isə qeyd olunur ki, gələcəkdə maksimum səmərəni (o cümlədən sosial səmərəni) qazanmaq üçün investisiyalar sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan sərvətlər, nemətlərdir.

Rusiyanın praktik təcrübəsində iqtisadi məzmununa görə investisiyalar əsas kapitalın yaradılması, genişləndirilməsi, texniki baxımdan təchiz olunması, eyni zamanda dövrüyyə kapitalının dəyişmələri ilə bağlı olan xərcləridir. Investisiyanın maliyyə tərifində isə investisiyalar gəlir götürmək məqsədi ilə təsərrüfat fəaliyyətinə qoyulan bütün növ aktivlərə aid edilir.

Ədəbiyyata baxış

Con Meynard Keynsin (1883-1946) nəzəriyyəsində investisiyaları cari istehlak məqsədləri üçün istifadə edilməyən gəlirin bir hissəsi kimi, həmçinin gəlirlərin həmin hissəsinin qənaət edilmiş vəsaitlərin yerləşdirilməsi kimi nəzərdən keçirilir. Amma C.M.Keynsin investisiya elminin inkişafına verdiyi çox böyük töhfələrə baxmayaraq, iqtisadçıların əksəriyyəti investisiya nəzəriyyəsinin formalaşmasının Keyns inqilabı mərhələsinə o qədər də diqqət yetirmirlər.

Qərb iqtisad elminin ayrılmaz tərkib hissəsi olan investisiyalar nəzəriyyəsi mikro və makro mövqelərdən nəzərdən keçirilməlidir. Mikroiqtisadi mövqe baxımından investisiya nəzəriyyəsinin əsas hissəsi müəssisə səviyyəsində investisiya qərarlarının qəbul edilməsidir. Makroiqtisadi

kontekstdə investisiyalaşdırma prosesi dövlətin investisiya siyasəti, gəlirləri və məşğulluq siyasəti mövqeyindən nəzərdən keçirilir. Qeyd edək ki, makroiqtisadi investisiya nəzəriyyəsinin banisi C.M.Keynsdir.

C.M.Keynsin nəzəriyyəsində irəli sürülən ideyalar qərb iqtisadi ədəbiyyatlarında yayılmağa başladı. Bu ideyaların davamı kimi investisiyaların məcmu tələbin komponentlərindən biri olaraq “tələb-təklif” kateqoriyaları prizmasından nəzərdən keçirilməsidir. “Makroiqtisadiyyat” dərsliyinin həmmüəlliflərindən olan Devid E.Lindsey və Edvin C.Dolan hesab edirlər ki, investisiyalar iqtisadi kateqoriya kimi hər hansı bir əmtəənin (xidmətlərin) istehlakından gələcək istehlakın xeyrinə olaraq imtina edilməsi deməkdir.

Xarici iqtisadi ədəbiyyatlarda müasir investisiya nəzəriyyəsinin prinsiplərinə əsaslanaraq “investisiya” kateqoriyasının iqtisadi mahiyyəti adətən maliyyə bazarlarının obyektlərinə vəsaitlərin yatırılması kimi də təsbit olunur.

Digər müəlliflər investisiya kateqoriyasına bir qədər fərqli müstəvidən yanaşaraq göstərirlər ki, investisiya – fiziki aktivlərin, məsələn binaların, qurğuların, avadanlıqların, həmçinin ehtiyatların (ehtiyatlara investisiya qoyuluşları, fiziki və real investisiyalar) alınması üçün kapitalla sərf edilən yatırımlardır. [6, s.180]

Bəzi ədəbiyyatlarda “investisiya” və “kapital qoyuluşu” anlayışları eyniləşdirilir. İqtisadi ədəbiyyatlarda investisiyanı kapitalın artımı yaxud cari gəlirin (mənfəətin) alınması məqsədləri ilə əlaqələndirirlər. Baxmayaraq ki, bazar iqtisadiyyatında bu həlledici xarakter daşıyır, eyni zamanda investisiya kapital qoyuluşunun istər iqtisadi, istərsə də ondan kənar məqsədlərinə xidmət göstərə bilər. Bu zaman investisiya istər istehsal, istərsə də qeyri-istehsal təyinatlı əsas vəsaitlərin təkrar istehsalına qoyulan kapitalı nəzərdə tutur. Eyni zamanda investisiyalar dövrüyyə aktivlərinin artımına, müxtəlif maliyyə alətlərinə, eləcə də ayrı-ayrı qeyri-maddi aktivlərin növlərinə qoyula bilər. Dar mənada işlənən kapital qoyuluşu pul vəsaitlərinin yatırılması kimi şərh olunan investisiyanın bir forması kimi təzahür edir. Qeyd edilən yanaşmada müəyyən qədər qeyri-dəqiqlik var.

Belə ki, kapitalın investisiyalaşdırılması yalnız pulla deyil, eləcə də digər formalarda təzahür olunur ki, bunlara da daşınan-daşınmaz əmlakı, müxtəlif maliyyə alətlərini, qeyri-maddi aktivləri və s. aid etmək olar. Əslində yalnız kapitalın fiziki elementləri üçün yatırımlar investisiyalara aid olunur. [2, s.17]

Ədəbiyyatlarda və gündəlik təsərrüfat həyatında qiymətli kağızlara investisiyalar anlayışına tez-tez rast gəlinir. Anlayış mahiyyət ehtibarı ilə elə də böyük məna kəsb etmir. Belə ki, qiymətli kağızlar əlahiddə götürüldə kapital deyil, yəni onlar məhsul və xidmətlərin istehsalında birbaşa iştirak etmirlər. Qiymətli kağızlar yalnız kapitalla mülkiyyətin “titulu”dur, bu da K.Marksa görə onları fiktiv kapital adlandırmağa əsas vermişdir.

İqtisadçılar “qiymətli kağızlara investisiyalar” anlayışını “maliyyə investisiyaları” kimi adlandırmışlar. O da qeyd edilməlidir ki, maliyyə (qiymətli kağızların alınması) və real (sənaye kapitalına, kənd təsərrüfatına yatırımlar) investisiya qoyuluşları bir-birindən fərqləndirilir.

Məşhur ABŞ iqtisadçısı, Nobel mükafatı laureatı Ceyms Tobin portfel investisiyaların seçilməsi nəzəriyyəsini işləyib hazırlayarkən investorların həyata keçirdikləri yatırımlarda tarazlığa nail olmaq üçün daha yüksək riskli fəaliyyətlə az riskli fəaliyyəti optimal uzlaşdırmağa çalışmalı olduğunu qeyd etmişdir.

İqtisadiyyatın inkişafında dövlətin aktiv müdaxiləsinə üstünlük verən məşhur ingilis iqtisadçısı C.M.Keyns iqtisadi inkişafı və sabitliyi təmin etmək istiqamətində investisiya qoyuluşlarının əsas amillərdən biri olduğunu qeyd edirdi. İntestisiya yatırımlarına önəm verən nəzəriyyə C.M.Keynsin iqtisadiyyatı tənzimləmək üçün irəli sürdüyü nəzəriyyəsi olmuşdur. Onun fikrincə, investisiyanın səmərəliliyi, gəlirin həcmi nə qədər yüksək olarsa, istehsalın həcmi də bir o qədər yüksək olar. XX əsrin əvvəllərində qərb dünyasında baş verən böhranın səbəbini C.M.Keyns investisiya yatırımlarının aşağı səviyyədə olması ilə əlaqələndirirdi. [3, s.12]

Böyük ensiklopedik lüğətdə “investisiyalar (almanca *investition*, latin dilində *investio* – geyindirirəm) ölkə daxilində və xaricdə iqtisadiyyata uzunmüddətli kapital qoyuluşu” kimi səciyyələndirilir. [5, s.487]

B.A.Rayzberqin tərtib etdiyi müasir iqtisadi l g tində investisiya anlayışının daşıdığı iqtisadi məna y k  Böyük ensiklopedik l g td ki verilən anlayışa olduqca yaxındır.

Burada aparılmış d zelişlər konkret investisiya qoyuluşları obyektləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir. Həmin t rif  görə investisiyalar  z ölkəsində və xarici ölkələrdə “kapitalın uzun müddətli müxtəlif sahələrə mənsub müəssisələrə, sahibkarlıq layihələrinə, sosial-iqtisadi proqramlara, innovasiya layihələrinə yatırılması (kapital qoyuluşu) kimi təqdim edilir.

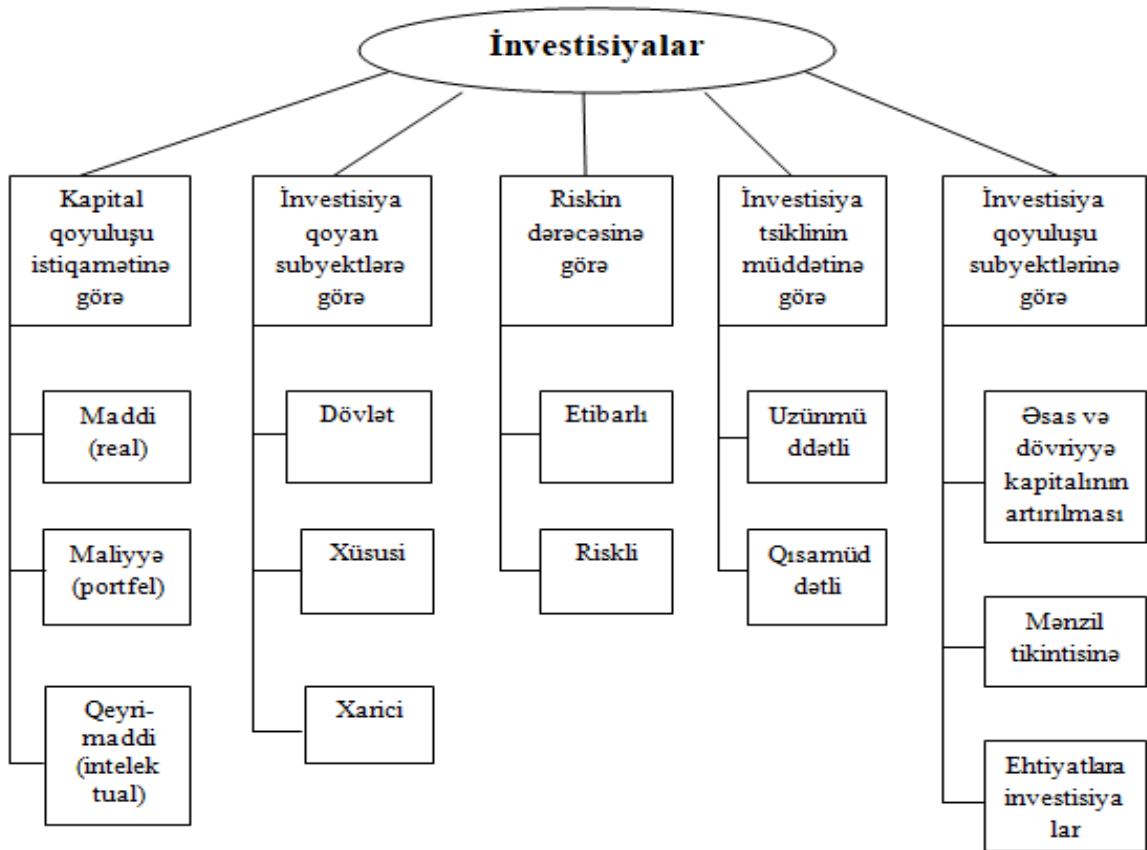
Maksimillanın izahlı l g tində investisiya istehlak  c n deyil, məhsul istehsal etmək  c n nəzərdə tutulmuş xərc kimi təsbit olunur.

Oksfordun izahlı l g tində investisiya istehlak  c n nəzərdə tutulmuş  mt enin istehsalına istehsal vasitələrinin, maşın və avadanlıqların alınması kimi təsbit olunur. Bu vəsaitlər kapital qoyuluşları adlanır. Digər yanaşmaya əsasən investisiya mənfəətin yaxud da kapitalın artımı kimi maliyyə vəsaitini artırmaq  c n aktivlərin, qiymətli kağızların, incəsənət əsərlərinin və s.-nin alınmasıdır. Bu cür maliyyə investisiyaları əmanət vəsaitləri kimi çıxış edir. [4, s.9]

Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildə yanvarın 13-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin imzaladığı № 952 “Investisiya fəaliyyəti haqqında” Qanununda investisiyalar gəlir əldə edilməsi, müsbət sosial effektlərə nail olunması  c n sahibkarlıq obyektlərinə v  digər fəaliyyət növlərinə s rf edilən maliyyə vəsaiti, maddi və intellektual dəyərlər kimi təsbit edilmişdir. Belə vəsaitlərə pul vəsaitləri, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər, digər qiymətli kağızlar, danışan və daşınmaz əmlak və s. aid edilir. [1]

Qanuna tam uyğun olaraq “xarici investisiyalar” anlayışının məzmunu Azərbaycan Respublikasının “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” 15 yanvar 1992-ci il № 57 Qanununda  z əksini tapmışdır.

Müxtəlif əlamətlərə görə investisiyaları ř k. 1-də verilən formada təsnifləşdirmək olar:

ř k. 1. İnvestisiyaların təsnifatı

Maliyyə kapitalı formasında olan investisiyalar qiymətli kağızlar və kreditlər formasında maliyyə vəsaitini əks etdirir. Maliyyə kapitalı formasında investisiyalarının real kapitala bir hissəsi

dərhal, digər bir hissəsi isə müəyyən müddətdən sonra çevrilir. Bəzi hallarda maliyyə kapitalının real kapitala çevrilməməsi hallarına da rast gəlinir. Bu qəbildən olan investisiyalara alınmış yaxud buraxılmış qiymətli kağızlar aiddir. Gələcəkdə ölkəyə real kapital formasında investisiya yatırılmasında maliyyə kapitalı bir vasitəçi rolu oynayır. Pul investisiya yatırımı formasında bir alət rolunu oynayır. Əlbəttə, sərbəst pul kütləsi investisiya deyildir. Belə ki, inflyasiya prosesində nəqd pul kütləsi heç bir gəlir gətirmədən dəyərini itirər. Amma pul hər hansısa bankda yerləşdirilərsə, artıq o investisiya formasını alar və müəyyən məbləğdə gəlir gətirər.

Real kapital formalı investisiyalar kapital formalı yaxud da qeyri-maliyyə aktivləridir ki, onlar da əsas fondların təkrar istehsalına, yəni birbaşa təkrar istehsalə, əsas fondların yaradılmasına yaxud da yenilənməsinə istiqamətləndirilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə maliyyə institutları real investisiyaların artımına təsir göstərir, belə ki, maliyyə və real investisiyalar bir-birini dəstəkləyir. Məsələn, hər hansı bir istehsal obyektinin tikintisinə müəyyən qədər vəsait lazımdır. Bu zaman real investisiyaların maliyyələşdirilməsi qiymətli kağızların satılması hesabına baş verir. Qiymətli kağızların alınması maliyyə investisiyası hesab olunur. Qiymətli kağızlar satılmaqla qazanc əldə edilir və bu vəsait tikilən istehsal obyektinin mülkiyyətçisinə birbaşa olmasa da, real investisiyaların artımı üçün stimül yaradır.

İnvestisiyaların vacibliyi

İnvestisiya yatırımlarının vacibliyi müxtəlif faktorlarla: maddi-texniki bazanı yeniləmək, istehsal sahəsini genişləndirmək və yeni fəaliyyət növlərini ərsəyə gətirməklə şərtləndirilə bilər. Bu amillər ayrılıqda müəyyən xüsusiyyətlərə malik olmalarına baxmayaraq, cəmiyyətin artan tələbatını ödəmək üçün vacib amillərdən sayılır.

İnvestisiya qoyuluşlarında maliyyə və qeyri-maliyyə aktivləri forması arasındakı münasibət məhz faiz dərəcəsindən asılıdır. Əgər yüksək faiz dərəcəsi mövcud olarsa, maliyyə yatırımlarının həcmi artır, əksinə, faiz dərəcələri aşağı olarsa isə qeyri-maliyyə aktivlərin artımı baş verir. Yəni gələcək iqtisadi fəaliyyət nöqtəyi-nəzərindən əldə olunan gəlirin səviyyəsi faiz dərəcəsindən yuxarı olarsa, o zaman investisiyaların həcmi artır. Onda investisiya yatırımdan əldə olunan gəlirin, faiz dərəcəsinə görə əldə olunan gəlirdən artıq olması, əmanət sahiblərini maksimum artıma meyllənməyə sövq edir. Əmanət sahibləri əmanətlərini real kapitala çevirməkdə maraqlı olurlar. Gəlirə nisbətən faiz dərəcəsinin az olması isə kredit götürməyə stimül verir. Hansı ki, götürülən kreditlər investisiyaya istiqamətlənir.

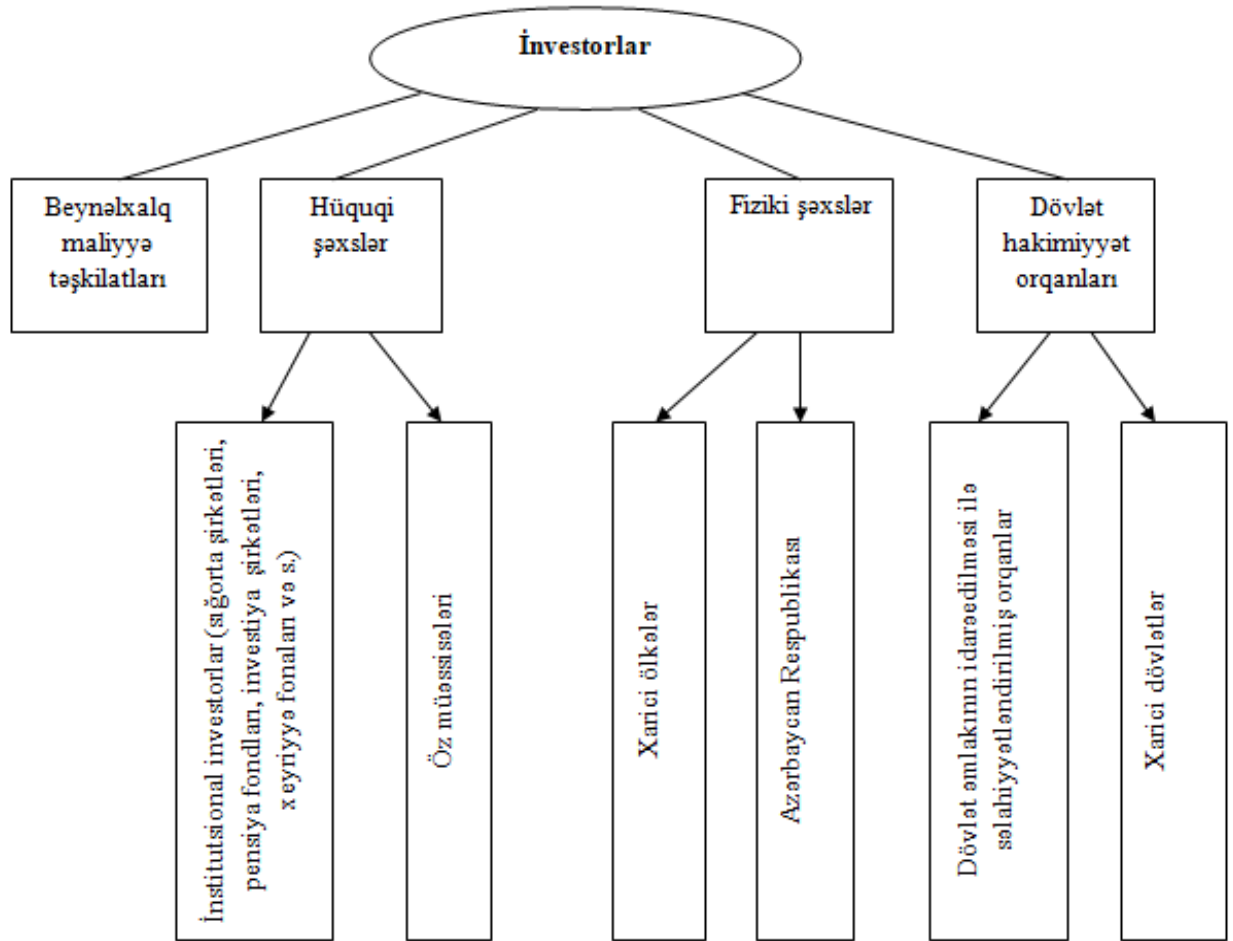
İngilis iqtisadçısı C.M.Keyns investisiya yatırımlarının səmərəliliyinin az olmasını tələbin artımına əngəl törədən amillərdən biri kimi qeyd edirdi. Keyns tələbin genişləndirilməsində həlledici rol oynayan investisiyaları aşağıdakı yollarla artırılmasını qeyd edirdi:

- bankların, kredit təşkilatlarının kredit faizlərini aşağı salmaqla yatırımların son səmərəliliyinin yüksəlməsinin təsiri altında investisiya yatırımları artacaq;
- dövlət xərclərini, yəni dövlət kapital qoyuluşlarını artırmaq və əmtələrin dövlət tədarükatını genişləndirmək yolu ilə;
- kapital qoyuluşlarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolu ilə. Keyns sübut edir ki, sonunda istehsal genişlənir və işsizlik azalır və məşğulluq səviyyəsi yüksəlir.

Yuxarıda qeyd olunan məsələləri araşdıraraq belə qənaətə gəlmək olur ki, investisiya uzunmüddətli sərmayə yatırmaqla həm ölkənin daxilində, həm də ölkədən kənar gəlir (mənfəət) əldə etmək məqsədilə yeni müəssisələrin yaradılmasına, fəaliyyət göstərən müəssisələrin müasirləşdirilməsinə, yeni texnologiyaların tətbiqinə yönəldilən fəaliyyət kimi təsbit olunur. [3, s.8]

İnvestisiya fəaliyyətinin və investisiya proseslərinin formalaşmış mövcud nəzəriyyəsi və praktikasında aşağıdakı əsas investisiya subyektlərini xüsusi olaraq qeyd edirlər: investorlar, sifarişçilər, icraçılar, investisiya obyektləri istifadəçiləri, tədarükçülər, hüquqi şəxslər (bank, sığorta, vasitəçi təşkilatlar, investisiya birjalrı).

İnvestisiya proseslərinin əsas iştirakçıları baxımından investisiyaların təsnifatını şəkl. 2-dəki sxemdə nəzərdən keçirək.

Şək. 2. İnvestorların təsnifatı

Bir sıra müəlliflər investisiyaları investisiya prosesləri subyektlərinin iştirak səviyyəsinə görə təsnifatını verirlər. Belə bir təsnifat birbaşa və dolayısı investisiya qoyuluşları bölgüsünün aparılmasına imkan yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, dolayısı investisiyalar vasitəçilərdən istifadə edərək investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsidir. Deyilənlərlə yanaşı investisiyaların investisiya fəaliyyətinin istiqamətlərinə görə də təsnifatı aparılır.

Beləliklə, yuxarıda bütün qeyd edilənlər ondan xəbər verir ki, investisiya qoyuluşları müxtəlif formalarda, müxtəlif subyektlər (o cümlədən investorlar) tərəfindən müxtəlif sahibkarlıq fəaliyyəti obyektlərinə yatırılaraq həyata keçirilir.

İnvestisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi mürəkkəb prosesdir, sözügedən mürəkkəblik isə iki amil ilə bilavasitə bağlıdır: birincisi, investisiya qoyuluşlarından gözlənilən gəlirlərin ehtimal edilən həcmindən, ikincisi, vəsait qoyuluşu müddəti ilə maliyyə nəticələrinin əldə edilməsinin vəhdətindən. İnvestisiya fəaliyyətinin zaman aspekti investisiya prosesinin nəzərdən keçirilməsi zərurətini hiss etdirir. Belə ki, B.A.Şvanderin və A.İ.Bazileviçin xarakterizə etməsinə görə investisiya prosesi vəsait qoyuluşu qərarının qəbul edilməsindən maliyyə nəticələrinin əldə edilməsinə qədər olan dövrü əhatə edir ki, bu dövrdə də tam həcmdə reallaşdırılan tədbirlər nəzərdə tutulur. [7, s.208]

Təsərrüfat subyektləri səviyyəsində həyata keçirilən investisiya tədbirlərinin həcmi qərarların qəbulu və reallaşdırılması prosesi kimi də xarakterizə etmək olar:

- investisiya qərarlarında öz maliyyə resursları və onların cəlb edilməsi imkanları nəzərə alınır;(investisiya prosesi təsərrüfat subyektlərinin investisiya siyasəti hazırlanarkən reallaşdırılır)
- hər bir investisiya qərarları konkret investisiya layihələri hazırlanarkən reallaşdırılır. [7, s.13]

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya layihələrinin hazırlanması və reallaşdırılması işlənib hazırlanmış investisiya siyasətinə zidd olmamalıdır. İntestisiya siyasətinin işlənilib hazırlandığı mərhələ əhəmiyyətli dərəcədə ən perspektivli investisiya layihələrinin reallaşdırılması ilə müəyyən edilir.

İntestisiya layihələrinin reallaşdırılmasının maliyyələşdirilməsi, adətən, cədvəl 1-də göstərilmiş mənbələr hesabına həyata keçirilir.

Cədvəl 1

İntestisiya layihələrinin maliyyələşdirmə mənbələri və formaları

Mənbə: [4, s.170]

Maliyyələşdirmə formaları	Maliyyələşdirmə mənbələri
Xüsusi maliyyə resursları	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mənfəət; ➤ Amortizasiya ayırmaları; ➤ Sığorta şirkətlərinin baş vermiş sığorta hadisələrinə görə itkilərin ödənilməsinə kompensasiya şəklində ödənişləri.
İntestitorun təsərrüfatdaxili ehtiyatları	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Mənfəət; ➤ Amortizasiya ayırmaları; ➤ Fiziki və hüquqi şəxslərin yığım və əmanətləri
Borc maliyyə vəsaitləri	<ul style="list-style-type: none"> ➤ İstiqrazlar ➤ Bank kreditləri ➤ Bütçə kreditləri
Lizinq maliyyələşdirilməsi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Maliyyə lizinqi ➤ Operativ lizinq ➤ Qaytarılan lizinq
İntestisiya ayırmaları	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dövlət büdcəsi ➤ Yerli büdcələr ➤ Bütçədənkənar fondlar
Xarici investisiyalar	Xarici fiziki və hüquqi şəxslərin kapitalı
Beynəlxalq investisiyalar	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dünya Bankının, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının kreditləri; ➤ Beynəlxalq fondların, agentliklərin və iri sığorta şirkətlərinin vəsaitləri

Real vəsaitlərlə investisiyalaşdırmanın həyata keçirilməsinə dövlət dəstəyi 13 yanvar 1995-ci il, № 952 “İntestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanunun tələblərinə əsasən aşağıdakı formalarda kapital qoyuluşları kimi həyata keçirilir:

1) Kapital qoyuluşu formasında reallaşdırılan investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması, vergi sisteminin, amortizasiya ödənişlərinin köçürülməsi, amortizasiya ödənişlərindən istifadə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, fərdi xarakter daşımayan investisiya subyektləri üçün xüsusi vergi rejimlərinin yaradılması, investitorların maraqlarının müdafiəsi və s.

2) Dövlətin iştirakı ilə birbaşa investisiya fəaliyyətinə kapital qoyuluşu aşağıdakı yollarla həyata keçirilir:

- Azərbaycan Respublikasında xarici ölkələrlə müştərək investisiya layihələrinin işlənib hazırlanması və maliyyələşdirilməsi, həmçinin dövlət büdcəsindən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi;

- dövlət ehtiyacları üçün tikinti və texniki yenilənmə obyektlərinin siyahısının formalaşdırılması və onların dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsi;

- investisiya layihələrinin dövlət büdcəsi vəsaitləri, həmçinin yerli büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsinin müsabiqə əsasında təşkili.

Qeyd olunan vəsaitlərin yerləşdirilməsi onlardan istifadə müqabilində faizlərlə vəsaitlərin geri qaytarılması şərti ilə təşkil olunur. Bu vəsaitlərin həcmi cari ildə büdcə haqqında Qanunun müddəalarına uyğun təsbit edilir, yaxud da səhmdar cəmiyyətin buraxdığı emissiyaların bir hissəsinin dövlət mülkiyyətinə verilməsi ilə həyata keçirilir. Bütün bunlar müəyyən müddətdə qiymətli kağızlar bazarında reallaşdırılır, gəlirlərin bir hissəsi müvafiq olaraq dövlət büdcəsinə yönəldilir;

- məqsədli zayomlarla təminatlandırılmış istiqraz zayomlarının buraxılması;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun digər forma və üsullardan istifadə edilməsi.
- dövlət ehtiyacları üçün tikinti və texniki yenilənmə obyektlərinin siyahısının formalaşdırılması və onların dövlət büdcəsi vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsi;
- investisiya layihələrinin dövlət büdcəsi vəsaitləri, həmçinin yerli büdcə vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilməsinin müsabiqə əsasında təşkili.

Yuxarıda göstərilən vəsaitlərin yerləşdirilməsi onlardan istifadə müqabilində faizlərlə vəsaitlərin geri qaytarılması şərti ilə təşkil olunur. Bu vəsaitlərin həcmi cari ildə büdcə haqqında Qanunun müddəalarına uyğun təsbit edilir, yaxud da səhmdar cəmiyyətin buraxdığı emissiyaların bir hissəsinin dövlət mülkiyyətinə verilməsi ilə həyata keçirilir. Bütün bunlar müəyyən müddətdə qiymətli kağızlar bazarında reallaşdırılır gəlirlərin bir hissəsi müvafiq olaraq, dövlət büdcəsinə yönəldilir;

Ölkədə investisiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üsullarını iki qrupa bölmək olar: statik və dinamik.

Statik üsullar qrupuna məhdud sayda kapital qoyuluşu variantlarının mövcudluğu şəraitində iqtisadi səmərəliliyin bir sıra göstəricilərinin hesablanması daxildir, məsələn kapital qoyuluşlarının öz xərclərini ödəməsi müddəti, kapital qoyuluşlarının ümumi iqtisadi səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi. Layihənin ödəmə müddəti layihənin reallaşdırılması anından obyektin istifadəsindən əldə edilən gəlirin ilkin investiyalara bərabər olduğu dövrə qədər olan vaxtı nəzərdə tutulur. Göstərilən üsullar olduqca sadə üsullardır, həmin üsullardan istifadə edilməsi elə bir çətinlik yaratmır, lakin kifayət qədər dəqiq üsullar deyildir. Belə bir vəziyyət onunla bağlıdır ki, hər şeydən öncə sadə üsullarda gəlir və xərclərin nisbətələrinə burada xüsusi diqqət yetirilir, ancaq pulların müəyyən zaman həddindəki dəyəri diqqətdən kənardan qalır. Hesablamalarda həmçinin investisiya məsrəflərinin geri qayıtması, mənfəət normasının hesablanmasına da xüsusi diqqət yetirilir. Mənfəət norması göstərir ki, investisiya məsrəflərin hansı hissəsinin mənfəət formasında əvəzi ödənilir.

Həmin üsullardan, adətən, o qədər böyük olmayan investisiya layihələri ilə bağlı qərarlar qəbul edilərkən istifadə edilir, xüsusi ilə də kifayət qədər zamanı və maliyyə resursları olmayan kiçik müəssisələrdə mürəkkəb hesablaşmaların aparılması üçün istifadə edilir.

Müvafiq olaraq qeyd etmək lazımdır ki, dinamik üsullar xərclərin və nəticələrin investisiyalaşdırılmış obyektlər üzrə müqayisəsinə əsaslanır, burada investisiya layihəsinin reallaşdırılması dövründə zaman amili xüsusi olaraq nəzərə alınır, diskontlaşdırma üsuluna əsaslanır. Investisiya layihələrinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin əsas göstəriciləri qeyd edildiyi kimi diskontlaşdırma üsulu ilə hesablanır, müvafiq olaraq xalis diskontlaşdırılmış gəlir, gəlir indeksi, gəlirliliyin daxili norması, investisiya layihəsinin öz xərclərini ödəməsi müddəti kimi təsbit olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin göstəricilərə uyğun olaraq investisiya layihəsinin səmərəliliyinin hesablanması dəyişikliklərlə bağlı müəyyən proqnoz xarakteri daşıyır, bu onun tam olaraq reallaşdırılması üçün seçilməsi demək deyildir.

Nəticə

İnvestisiya layihəsinin reallaşdırılması üçün qəbul edilmiş qərar layihənin daha sonra da risk şəraitində və öncədən planlaşdırılmış nəticələrin əldə ediləcəyinin qeyri müəyyənliyi şəraiti üçün də reallaşdırılması imkanlarını da nəzərə almalıdır. İnvestisiya layihəsinin reallaşdırılması ilə bağlı risklərin həcmi təsbit edilməsi üsulunun seçilməsi onun həcmi, mürəkkəbliyi, müəssisənin fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinə təsirinin proqnozlaşdırılmasından asılıdır. [7, s.90]

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 13 yanvar 1995-ci il, № 952
2. Atakişiyev M.C., Nurəliyev R.N., Abbasov N.H. İnvestisiya fəaliyyətinin təşkili. Dərslük. Bakı: Azər nəşr, 2012, 256 s.
3. İsayev S.Z. İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti, Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2011, I buraxılış, 188 s.
4. Quliyev İ.Q. İnvestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti. Bakı: 2020. 280 s.
5. Большой энциклопедический словарь, т. 1./ Под ред. А.М. Прохорова. М.: Советская энциклопедия, 1991, 862 с.
6. Пасс К., Лоуз В., Дэвис Л. Словарь по экономике. Пер. с англ. Под ред. П.А.Ватника. СПб.: Экономическая школа, 1998, 752 с.
7. Швандар В.А., Базилевич А.И. Управление инвестиционными проектами: Учебное пособие для вузов. М.: Юнити-Дана, 2001, 208 с.

A.M.Namazova

Mingachevir State University

candidate for PhD degree of Azerbaijan State University of Economics

Theoretical, methodological and economic content of investment activity

Abstract

The implementation of investment activities plays an important role in the development of the national economy, ensuring the competitiveness of products and services in the country, solving social problems, increasing the state's defense capabilities and other important issues. The economic reforms implemented in the country, socio-economic changes, the development of infrastructure are directly related to investment activity. The level of investment activity is a key factor in determining macroeconomic development. The solution of problems related to the management of the investment process is one of the most important aspects of the activities of any enterprise. The Law on Investment Activity № 952 was signed in the Republic of Azerbaijan on January 13, 1995, signed by the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Heydar Aliyev.

Keywords: *investment, capital investment, finance, efficiency, investment policy, real investment, financial investment, production, resource, cost, fixed assets*

A.M.Намазова

Мингачевирский государственный университет

диссертант Азербайджанского государственного экономического университета

Теоретико-методологическое и экономическое содержание инвестиционной деятельности

Резюме

Осуществление инвестиционной деятельности играет важную роль в развитии национальной экономики, обеспечении конкурентоспособности продукции и услуг в стране, решении социальных проблем, повышении обороноспособности государства и других важных вопросах. Проводимые в стране экономические реформы, социально-экономические преобразования, развитие инфраструктуры напрямую связаны с инвестиционной деятельностью. Уровень инвестиционной активности является ключевым фактором, определяющим макроэкономическое развитие. Решение задач, связанных с управлением инвестиционным процессом, является одним из важнейших аспектов деятельности любого предприятия. Закон об инвестиционной деятельности №

952 был подписан в Азербайджанской Республике 13 января 1995 года, подписан Президентом Азербайджанской Республики г-ном Гейдаром Алиевым.

Ключевые слова: инвестиции, капитальные вложения, финансы, эффективность, инвестиционная политика, реальные инвестиции, финансовые вложения, производство, ресурс, стоимость, основные средства

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov

Çара təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 17.03.2022

Çара qəbul edilib: 31.03.2022